

Ю.А. МАКУШИН,
народний художник України,
професор кафедри дизайну
ВП «МФ КНУКіМ»,
м. Миколаїв

РОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА ПО РИСУНКУ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Рисунок, як і все живе, виникає, розвивається і довершується. По-перше, рисунок — це засіб передачі інформації. Деякі вчені вважають, що рисунок виник водночас зі словом, тобто мовою. Наука про мозок людини стверджує, що ділянка головного мозку, яка керує графічними діями, виникає водночас з ділянкою, яка відповідає за мовну функцію у людини. Під час роботи над рисунком художник, незалежно від його бажання, вкладає інформацію в те, що його схвилювало і підштовхнуло на творчість. Розглядаючи його твір, ми сприймаємо інформацію, і з плином часу вона хвилюватиме наших нащадків теж.

Рисунок — основа багатьох стилів та напрямів в образотворчому мистецтві. Якщо замислитись, то без рисунка не розвивалося і не вдосконалювалося б цивілізоване людське суспільство, тому що для передачі зорової інформації і спілкування людей необхідна писемність — це рисунок літер, чисел. Без лінії не було б геометрії та креслення, за допомогою яких будуються споруди, кораблі, верстати, машини.

Ще за часів Стародавнього Єгипту існувала певна система викладання рисунка. Вона була побудована на чіткій системі канонів, що, в свою чергу приводило до регламентацій у зображенні людини, тварин й, навіть, рослин. Така ж сама регламентація зображення була присутня і у початковому періоді розвитку мистецтва Стародавньої Греції. Але саме митці античної Еллади зуміли відмовитись від жорстких канонів. Саме художники античного світу зуміли вперше змодельювати об'єм форми за допомогою тону, вперше наблизитись до вирішення питання перспективи в образотворчому мистецтві.

Поступово сторіччя за сторіччям склалися певні умови щодо викладання перспективи, світлотіні, пропорційних скорочень тощо. Якщо антична перспектива була ще умовною, то теорія лінійної перспективи, яка була ретельно розроблена за період доби Відродження в Європі, майже у такому вигляді використовується і сьогодні.

Саме за часів Відродження відбулась справжня «революція рисунка». Якщо за часів середньовіччя в Європі були забуті досягнення античних художників, то митці доби Відродження після тисячолітньої перерви не лише звертаються до спостереження живої природи, але використовують науку і її досягнення у мистецтві. У основ рисунка тоді стояли видатні постаті часу, такі

як Філіппо Брунеллескі, Леон-Баттіста Альберті, Леонардо да Вінчі, Альбрехт Дюрер, деякі інші.

Новим етапом в розвитку рисунка стало створення в Європі у XVII ст. перших академій образотворчого мистецтва з одночасним впровадженням академічної системи навчання. Якщо раніше з учнями працював один художник — господар майстерні, в нових академіях з молодими художниками працювала ціла група викладачів, які викладали фахові і загальноосвітні дисципліни. Першою у Європі була славетна «Академія дельї інкамінаті» (Академія тих, що встали на вірний шлях), яка була заснована братами Караччі в 1580-х рр. у Болоньї. Саме система викладання, яка була прийнята в Болонській академії, поступово стає зразком і в подальшому більшість європейських навчальних установ приймає її за основу [11, с.36].

З другої половини XVII ст. провідною художньою державою Європи стає Франція. Саме тут рисунок остаточно виділився в окрему навчальну одиницю — так званий академічний рисунок. Французька академія передбачала окреме вивчення копій, рисування гіпсів, а також малювання з натури. Саме такий порядок стає головним за часів існування найстаріших європейських академій: французької, російської, німецької та англійської. «Золотим віком» європейської академічної школи, стає друга половина XVIII – перша половина XIX ст. Як і раніше провідну роль при цьому грає французька художня школа. Але з другої половини XIX ст. у Європі академічний рисунок починає втрачати свою чіткість та строгість, що було пов'язано, насамперед, з послабленням уваги, до методики його викладання. Саме в цей період розвитку західноєвропейського мистецтва руйнується система академічного рисунка, відкидається малювання гіпсових зразків і копіювання творів видатних майстрів минулого тощо. Такий самий підхід до рисунка зберігається у Європі на протязі всього XX століття. Що стосується України, то розвиток рисунка сягає в стародавні часи. Так, ще в XI ст. існує іконописна майстерня у Києво-Печерській лаврі, що була пов'язана з оздобленням Успенського собору. Починаючи з XVI ст. в Лаврі існує постійно діюча іконописна майстерня. В ній українські митці створювали рисунки для ікон, книжкових мініатюр, композиції рельєфів тощо. Учні Лаврської майстерні виконували копії з відомих робіт західноєвропейських художників, багато і наполегливо працювали з різними художніми матеріалами. Серед найталановитіших майстрів цієї майстерні слід вказати З.Голубовського, С.Лубченко, Л.Тарасович та інші [6, с. 24].

Окремою сторінкою у розвитку мистецтва рисунка в Україні стає створення ілюстрованих та художньо оздоблених літописів, рукописних та друкованих книжок. Ця проблема в Україні була досить ретельно висвітлена працями професора Я.П.Запаско, який наглядно продемонстрував яскравий шлях оформлення книги в Україні.

Починаючи з другої половини XVIII ст. великий вплив на розвиток українського рисунка мала Санкт-Петербурзька академія мистецтв, в якій навчалася значна кількість учнів з України. Можна навести велику кількість

видатних майстрів олівця та пензля, професорів та академіків, українців за походженням, починаючи зі славетних А.Лосенка та Т.Шевченка, а закінчуючи І.Мартосом та М.Самокишем. До найбільш видатних майстрів рисунка серед вихованців Санкт-Петербурзької академії треба віднести А.Лосенка, Т.Шевченка, І.Жакевича, М.Пимоненка та багатьох інших. Завдяки цьому в різних містах України були створені мистецькі навчальні заклади, у яких викладався і академічний рисунок. До такої діяльності слід віднести творчість М.Мурашка в Києві або А.Безперчого у Харкові. Врешті-решт, у 1917 році в Києві була заснована Українська академія мистецтва. Серед фундаторів академії слід назвати братів Кричевських, Г.Нарбута, О.Мурашка, М.Бойчука та інших. В Українській академії мистецтва рисунок викладали такі видатні художники, як С.Григор'єв, В.Касян, Г.Меліхов, К.Трохименко, О.Шовкуненко, К.Єлева та інші. Сьогодні в академії плідно працює кафедра рисунка, яку очолює професор Ю.Бондаренко. В академії розроблено і багато років плідно викладається курс академічного рисунка. Навчальний курс «Рисунок», який викладається в тісному зв'язку з іншими дисциплінами спеціального циклу образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва у МФ КНУКІМ: історії образотворчого мистецтва, українського орнаменту, кольорознавства, основами композиції, декоративним живописом тощо. Оволодіння студентами рисунком і знаннями про нього стане запорукою їх високого професіоналізму, вільного пошуку в реалізації творчих задумів. Тому особливого значення набуває самостійна робота студента, яка дає змогу творчо мислити та реалізовувати ці задуми у реальне життя.

В сучасних умовах для навчальних художніх закладів розглядаються більш складні завдання — практичні конкретні поради оволодіння технікою рисунка. Враховуючи контингент учнів, автор статті розумів, що перед ним постає нелегке завдання — просто і доходливо роз'яснювати учням самі складні речі. Тому автор намагається починати (ставити) завдання спочатку легкої і середньої складності, з кожним уроком такі завдання ускладнюються. Значна увага в посібнику приділяється анатомічній побудові людського тіла. Розглядаються і пояснюються такі складні завдання, як зображення людей, або людини під час руху та інше [2, с. 67].

Самостійна робота в процесі оволодіння рисунком корисна не тільки студентам, а й аматорам, які самотужки прагнуть навчитись малювати. А таких людей в Україні сотні тисяч. В процесі самостійної роботи студенту необхідно послідовно ускладнювати матеріал. Це система послідовного оволодіння студентом знаннями та навичками професійного художника.

Рисунок — це не тільки мистецтво, але й наука, що навчає мислити формою, розуміти конструктивну основу, зображувати пластичну структуру предметів на площині. Щоб опанувати усе це і покликає запропонована система навчання, що закладає основи професійної грамоти і майстерності, формує світогляд художника. Програма з рисунка ґрунтується на використанні кращих традицій всесвітньої, в тому числі української, класичних методик, що спрямовують студентів на наочне вивчення природи. Особливо велику допомогу

при самостійній роботі надає ретельне вивчення досвіду кафедри рисунка Національної академії образотворчого мистецтва та архітектури.

Рисунок для художника — це специфічний засіб вивчення світу. Цей засіб дає змогу не лише пізнавати форми природи, а й творчо опановувати їх, тобто перетворювати на форми мистецтва. Основна ознака, або головна об'єктивна властивість предметного світу — його об'ємність — вимагає застосування об'ємного методу рисунка, до розгляду якого ми перейдемо нижче. Навчального рисунка навчити і можна, і потрібно. Малювання, що має за мету вивчення і виявлення властивостей природи, дійсно веде до збагачення всіх видів образотворчого мистецтва, бо дає художнику змогу опановувати ті засоби, які потрібні для правдивого відбиття різноманітних форм дійсності, тобто об'ємності. Дехто вважає, що здібність бачити й зображати природу об'ємною гарантується нам будовою нашого зорового апарата, але це невірно. Ми знаємо, як важко відучити дитину, що починає малювати, від площинного сприйняття предметів і умовної манери зображення. Тому, щоб навчити зображати предмети, тобто будувати об'ємне зображення на плоскому аркуші паперу, потрібні і професійні знання, і досвід [5, с. 48].

Початківців дуже важко відучити від неправильних прийомів рисунка, які полягають у старанній роботі над контуром та дрібними деталями природи, коли не відтворена загальна форма. Боротьба за об'ємність і просторовість зображення має починатися з першого ж дотику олівця до аркуша. Насамперед, треба переконати студента, що аркуш, на якому він зараз почне рисувати, — це нібито не аркуш, а вікно у простір, і що не на поверхні, а наче в глибині аркуша має будуватися зображення. Лінія контуру завжди привертає увагу недосвідченого рисувальника. Треба з'ясувати, що контур не має самостійного значення, а належить об'єму і, як частина об'єму, залежить від цілого. Те, що зветься контуром, або точніше, те, що треба вважати краєм форми — явище змінне і нестале. При тому чи іншому повороті усяка поверхня предмета може стати контуром. Для цього потрібно, щоб дана поверхня, коли вона потрапляє в паралельне до променя зору положення, скоротилася до лінії та мала при проекції на площину тільки один вимір. На початку курсу рисунка вивчаються геометричні тіла, що дає розуміння основ будови всього розмаїття форм навколишньої дійсності. На геометричних тілах і найпростіших побутових предметах найлегше засвоїти закони побудовання об'єму в просторі, конструкції та виявлення основного характеру природи. Спочатку корисно зробити кілька вправ з дротяних моделей геометричних тіл, поставлених у різне положення щодо горизонту і до площини головного перпендикуляра. Рисунки каркасів дає учням наочне уявлення про конструктивну побудову форми, а також знайомить їх з лінійною перспективою. Від цих конструктивних побудов об'єму слід переходити до роботи над світлотінню, яку найкраще проводити при штучному освітленні. Яскраве електричне освітлення (горішнє або бічне) підкреслює контрасти світлотіні на білому гіпсі. Одночасно з тональними відношеннями уточнюються пропорції природи та інші завдання даної постановки. На

геометричному натюрморті ми бачимо, як потрібно розташовувати предмети відповідно до формату аркуша, знаходити пропорції, розподіляти світлотінь (світло, півтони, тіні, рефлекси) і передавати перспективні скорочення предметів. Поступово до постановки вводяться моделі більш складної форми. Від студентів треба вимагати розуміння будови кожного предмета, що вивчається. Вміння розібратись у структурних основах форми особливо стане у пригоді, коли студенти підйдуть до важкого завдання побудови людської фігури. Одночасно з роботою над натюрмортами з побутовими предметами слід практикуватися в рисуванні гіпсового геометричного і рослинного орнаменту. Багатство тональних відношень орнаментованих поверхонь дає великі можливості для вивчення світлотіні. Перед рисуванням орнаменту треба уважно розглянути модель з різних ракурсів зору. Це допоможе зрозуміти її будову і розібратись у перспективних змінах форми. Завдання полягає в тому, щоб у роботі над розеткою спочатку намітити загальну форму моделі, а потім перейти до її поступового детального уточнення і, навпаки, від роботи над окремою деталлю прямувати до цілого, пам'ятаючи, що цілісність зображення досягається правильним співвідношенням окремих частин. На другому етапі натюрморт ускладнюється введенням драпірувань і черепа людини. Тут важливим моментом є вміння вибрати точку зору і скомпонувати рисунок на аркуші, тональне і композиційне виділення центру постановки, передання різноманітних матеріалів предметів і виявлення їх характеру. Особливу увагу слід звернути на конструкцію черепа, його архітектоніку і пропорції. Робота над рисунком черепа у натюрморті — це поступовий перехід до зображення голови людини. При зображенні інтер'єру майбутній художник повинен використовувати більшу частину набутої художньої грамоти, здатність відшукати таку точку зору, при якій з найбільшою повнотою і виразністю виявлятиметься суттєва особливість натури. Отже, у кожній будівлі, в тому числі типовій, існують свої відзначні риси, котрі привносять люди, що в ній мешкають. Вибір освітлення — денного, штучного, спрямованого, розсіяного, вміння знайти й виділити композиційний центр, передати тональні відношення, повітря — все це неможливе без знання, без майстерності [8, с.79].

Зображаючи внутрішність приміщення, кожний художник ставить перед собою певні завдання, що відповідають його задуму, смаку, настрою. Учебне завдання, що пов'язане з рисунком інтер'єру може використовувати будь-яке приміщення (класна кімната, де проводиться заняття, зала художнього музею, внутрішній простір храму і таке інше). Дуже важливий момент даного завдання — вміння правильно використовувати знання лінійної та повітряної перспективи, закони світлотіні та композиційного розміщення зображення на картинній площині.

Також необхідно застосовувати відчуття пропорції — співвідношення довжини, висоти та ширини предметів, що зображуються, їх розміщення у просторі. Не обов'язково зображати усе приміщення цілком, можна зробити рисунок якоїсь його певної частини. При виконанні може бути вельми корисно вміння передавати фактуру матеріалу зображуваних предметів, які можуть

знаходиться у приміщенні — дерева, каменю, метала, скла, тканини і т. ін. [7, с.51]

Таким чином, в умовах сучасної освіти, спрямованої на збільшення часу самостійної роботи студента, останніх необхідно навчати на аудиторних заняттях алгоритмам і методикам самостійної роботи. Самовдосконалення студента залежить від раціонально розпланованого часу самостійних занять.

Список використаних джерел:

1. Дейнека, А.А Из моей рабочей практики [Текст] / А.А. Дейнека. – М.: Изд-во Академии художеств СССР, 1961. – 176 с.: ил.
2. Капланова, С.Г. От замысла и натуры к законченному произведению: Суриков, Врубель, Петров-Водкин [Текст] / С. Г. Капланова; Акад. художеств СССР, Науч.-исслед. ин-т теории и истории изобраз. искусств. - М.: Изобраз.искусство, 1981. — 215 с. : цв. ил.
3. Карлов, Г.Н. Изображение птиц и зверей [Текст] / Г.Н. Карлов. — М.: Просвещение, 1976. – 192 с.
4. Кулебакин, Г.И. Рисунок и основы композиции. [Текст] : учебник для средних профессионально-технических училищ / Г. И. Кулебакин - Изд. 2-е, перераб. и доп. — Москва : Высшая школа, 1983. — 125, [2] с. : — (Профессионально-техническое образование).
5. Лапин, В.А. Основы рисования для строителей [Текст] / В.А. Лапин. — М.: Стройиздат, 1953. – 166 с.
6. Лаптев, А.М. Рисунок пером [Текст] / А.М. Лаптев. — М.: Академия художеств СССР, 1962. – 197 с.
7. Материалы и техника рисунка [Текст] / под. ред. В.А. Королёва. — М.: Изобразительное искусство, 1987. – 96 с.
8. Паррамон, Х. М. Как рисовать: ист. очерк, материалы и принадлежности, техн. приемы, теория рисунка, практ. упражнения [Текст] / Х. М. Паррамон. – М. : Арт-Родник, 2001. – 111 с. : ил. – (Путь к мастерству).
9. Ростовцев, Н.Н. История методов обучения рисованию [Текст] / Н.Н.Ростовцев. — М.: Просвещение, 1981. – 192 с.
10. Ростовцев, Н.Н. Академический рисунок [Текст] / Н.Н.Ростовцев.. — М.: Просвещение, 1995. – 125 с.
11. Терентьев, А.Е. Рисунок в педагогической практике учителя изобразительного искусства [Текст]: пособие для учителей / А. Е. Терентьев. – М.: Просвещение, 1981. – 172 с.